

Evropské pedagogické fórum

European Pedagogy Forum

CESTA K SEBEPOZNÁNÍ: ALTERNATIVNÍ VÝTVARNÉ PROSTŘEDKY JAKO RESOCIALIZAČNÍ METODA U DĚTÍ S PROBLÉMOVÝM ČI PORUCHOVÝM CHOVÁNÍM

WAY TO SELF-KNOWLEDGE: ALTERNATIVE MEANS OF ART AS RESOCIAL METHODOLOGY FOR THE CHILDREN WITH PROBLEMATIC OR PROBLEM BEHAVIOR

Mgr. Michaela Matějková

Abstrakt

Resocializační prvky mají odlišné formy v ústavním či školním prostředí než je tomu například při volnočasových aktivitách. Zde není možné po účastnících vyžadovat poslušnost a plnění úkolů, naopak zde vstupují účastníci dobrovolně. Pokud se však aktivity zaměřují na jedince s poruchovým či problémovým chováním je velmi obtížně podnítit v dětech vlastní snahu a zájem. Tuto bariéru je možné překonat v případě, že se pedagog zaměří na individuální odlišnosti dětí a naučí se pracovat s jejich predispozicemi a narušeným sebepojetím. V tomto ohledu jsou velmi nápomocné výtvarné činnosti, které umí rozvíjet dovednosti člověka, a zároveň pracovat i s lidskou duší.

***Klíčová slova:** problémové nebo poruchové chování, volnočasové aktivity, učitel, umění*

Abstract

Resocialization elements have different forms in institutional or school environment than is the case during leisure activities. It can not be required from participants to obedience and fulfilment of tasks, while participants are entering voluntarily. However, if the activities focus on problematic or problems with behaviour is very difficult to encourage in the children's own efforts and interest. This barrier can be overcome if the teacher will focus on children's individual differences and learn to work with their predispositions and impaired self-concept. In this regard, they are very helpful art activities that can develop human skills and human's soul.

***Key words:** problematic or problem with behavior, leisure activities, teacher, art*

1 Z FORMÁLNÍHO VÝCHOVNĚ-VZDĚLÁVACÍHO PROSTŘEDÍ KE SVOBODNÝM AKTIVITÁM VE VOLNÉM ČASE

Resocializace jakožto složitý proces převýchovy společensky nevhodných forem chování probíhá nejen ve školských zařízeních s uloženou ochranou či nařízenou ústavní péčí, ale jeho mírné podoby je potřeba neustále udržovat i v samotných školách a zejména školských zařízeních specializujících se na volný čas dětí. Mělo by jít o první stupeň prevence, kdy učitelé, vychovatelé či pedagogové volného času budou působit na odchylky v chování dostupnými metodami, které by zabránily rozsáhlejším patologickým projevům.

V mimoškolním prostředí je ovšem potřeba působit zcela odlišným způsobem, ve volném čase totiž účastníci očekávají zábavu, hru a další silné sociální, kulturní nebo sportovní vyžití, které by jim přineslo pocit štěstí, naplnění či seberealizace. V tomto případě je však důležité zohledňovat různé individuální odlišnosti jednotlivých dětí, ačkoliv mohou

chtít děti podobného věku dosáhnout stejných emocí, predispozice dětí s poruchou či problémovým chováním mohou být zcela odlišné od dětí z intaktní společnosti, a tudíž k jejich naplnění mohou dojít snazší cestou. Problémové či poruchové chování je podmíněné několika faktory: sociálními skupinami (rodinou, školou, vrstevníky), osobními predispozicemi nebo sociálním prostředím. Dítě, které pochází z rodiny slabé na sociální a kulturní podněty, může trpět izolovaností a to zejména s ohledem na aktivity ve volném čase, někdy se doslova hovoří o tzv. akčním vakuu ve volném čase.¹

1.1 Formování osobnosti s poruchou chování

Mnohem obtížnější je vymyslet program dětem, u kterých se vyskytují disociální, asociální či antisociální projevy. Tyto děti totiž nedokážou příliš efektivně pracovat s časem, a to zejména proto, že jim chybí vnitřní řád. Jejich rodiče jim při absenci rodinných pravidel nemohli vytvořit oporu, které by děti dokázali držet. Proto nastává tak často situace, že se tyto děti po škole potulují po ulici a nudu zaplňují společensky nepřiměřenými aktivitami. Ve škole totiž tyto děti alespoň částečně chápou pravidla, povinnosti a omezení, zatímco venku nemají děti tyto mantinely vytvořené. Jde zejména o děti z rezidenčních zařízení², zde je naprostou nutností organizovat jak školní, tak i volnočasové aktivity. Při návštěvě zařízení je viditelné, že se pracovníci snaží čas dětí co nejvíce řídit. A je to jedině dobře, protože díky tomuto přístupu přinášejí dětem dříve nepoznaný pevný řád a s ním i větší pocit bezpečí. Bez nedostatku organizovanosti by převažovaly pocity vnitřního napětí a duševní nepohody. Sociálně patologické chování je proto potřeba vnímat pouze jako důsledek dětské frustrace.

Pokud pedagogický personál vytvoří prostředí, ve kterém se bude snáze člověk orientovat pomocí vytvořených pravidel, začnou děti lépe chápat i společenská pravidla. Na pedagogickém personálu je přenesena velká míra zodpovědnosti, aby dokázali vzhledem k svým osobním predispozicím vhodně zvolit metody, které dokáží s poruchovým chováním vhodně pracovat. Volnočasovými aktivitami se totiž velmi dobře předchází recidivě mladistvých, protože se při aktivně stráveném čase podporují kognitivní funkce (myšlení, pozornost), fantazie, dovednosti a budují se zájmy. Resocializace totiž stojí na základních procesech rehabilitace a kompenzace, které mají za cíl odstranit nevhodné formy chování a naopak dítěti přinést nové vhodné modely, kterými by se kompenzovalo vytvořené prázdné místo, které po odstranění špatných návyků zůstane.

---

¹ Při nedostatečné náplni volného času trpí nejvíce děti, které potřebují ke své spokojenosti silné emocionální podněty. Dlouhodobá neaktivita či nuda u nich způsobuje frustraci, která může vyústit až k delikventnímu chování. Tyto děti mají častější sklon ke gamblerství, závislosti na počítačových hrách, alkoholu konzumovaného v partě, k násilí a kriminalitě. Nonkonformní způsob života mohou děti přebírat z mediálních prostředků, které jej prezentují jako běžný standart. (Sborník MŠMT, 2002)

² Dle zákona č. 561/2004 spadají pod školská zařízení pro výkon ústavní výchovy, ochranné výchovy a pro preventivně výchovnou péči. V rámci Školského zákona existuje 7 typů školských zařízení: výchovná a ubytovací zařízení, školská poradenská zařízení, školská zařízení pro zájmové a další vzdělávání, školská účelová zařízení, zařízení školního stravování, zařízení pro další vzdělávání školských pracovníků a zařízení pro výkon ústavní výchovy, ochranné výchovy a pro preventivně výchovnou péči.

1.2 Volnočasový pedagog jako „guru“ zájmových aktivit

V rámci školní výuky není možné efektivně pracovat s osobností problémových jedinců, jelikož tomu rozsah hodin, obsah látky ani kompetence učitele nedovoluje, proto narůstá potřeba rozvoje volnočasové pedagogiky. (Hofbauer, 2004)

Ve volnočasové pedagogice je při tom velmi kladen důraz na osobnost pedagogického pracovníka, který by danou činnost měl zastřešovat. Ať už se jedná o pracovního jakéhokoliv školského zařízení musí dbát na naplňování funkce výchovně-vzdělávací, sociální, zdravotní a preventivní. (Hájek, 2008) U dětí s diagnostikovanou poruchou chování je současně zapotřebí zapojit do volnočasových aktivit i funkci resocializační, rehabilitační a kompenzační. Z toho vyplývá požadovaná náročnost kladena na pracovníka takového zařízení, proto se od něj očekává silná osobnostní zralost, psychická odolnost, talent pro práci s dětmi a dovednosti, které by dokázal předávat dětem se zdravým sebepojetím, ale i takovým, které výrazně vybočují z průměru.

Pedagog si zpravidla volí mezi aktivitami, které jsou jemu osobně nejbližší, zároveň však musí mít na paměti, že všechny volnočasové aktivity nemají stejné preventivní účinky na patologické chování. Záleží i na intenzitě jednotlivých aktivit, počtu opakování, složce motivační, informační, sociální, ekonomické a další. Už jen začlenění dítěte do určité volnočasové aktivity vyžaduje čas, protože se jedná o složitý proces poznávání, objevování, pochopení a přijetí. Aby byly aktivity pro děti a mladistvé lákavé, je potřeba tomu přizpůsobit i řád a tempo jednotlivých aktivit: harmonogram činnosti by měly určovat samotné děti, spoluúčast dětí na aktivitách by měla být hlavním cílem, pravidla a zadání jednotlivých činností by měly být srozumitelné pro všechny věkové skupiny, cíl a výstup všech činností by měl být dosažitelný. (Sborník MŠMT, 2002)

2 POPORA INDIVIDUÁLNÍCH PREDISPOZIC SKRZE VOLNOČASOVÉ AKTIVITY

U dětí, které mají náběh k poruchám chování, dochází často k neadekvátním projevům z důvodu rozpolceného prožívání, které je, jak již bylo zmíněno, často způsobeno roztržštěným sebepojetím, přemírou frustrace, které může až hraničit s depresivními stavy. Přitom pouhý stav zvýšeného stresu spouští u člověka obranné mechanismy ať už ofenzivního či defenzivního charakteru. Proto se netřeba udivovat nad neadekvátním chováním u dětí, které zažily citovou deprivaci, frustraci či deprese. Nejčastější spouštěče poruchového chování bychom našli v rodině dítěte, jelikož bývají zapříčiněné nedostatečným naplňováním základních rodinných funkcí.

Z tohoto důvodu je vhodné volit takové činnosti, které efektivně pracují s lidskou myslí a duší. Lze toho dosáhnout různými způsoby, v ideálním případě je začít využívat alternativní činnosti (hudbu, tanec či výtvarnou činnost) a kombinovat je s tradičními výchovně-vzdělávacími metodami. Alternativní způsoby výchovy dokáží pracovat s nevědomými prekoncepty³ člověka, tedy jít až do nevědomých dimenzí a probouzet v člověku vnitřní dialog, který by byl následně přenesen i do přítomnosti. Nejedná se o jednoduchý proces, aby došlo k uvědomění, je nutné takovou činnost řídit a převádět symbolické znaky z uměleckého projevu do znakové řeči slova. Znamená to, že během výtvarné činnosti je přítomen pracovník, který účastníky provází výtvarnou hrou a podněcuje je k závěrečné reflexi na konci hodiny. Facilitátor výtvarné činnosti musí mít cit pro to provádět člověka projektivními příběhy, skupinovými technikami i hlubinnou relaxací.

---

³ Prekoncepty představují vnitřní hodnoty a postoje, které jsou skryté hluboko uvnitř každého člověka. (Slavík, 1997)

2.1 Výtvarná aktivita jako promyšlený koncept

Na začátku každé výtvarné lekce je důležité promyslet, jaké prostředky výtvarné činnosti zvolit, aby byl probuzen zájem a tím se i tvorba stala vyhledávanou aktivitou pro delikventní mládež v budoucím čase. Obecně platí, že jakákoliv výchovně-vzdělávací aktivita si klade za cíl zprostředkovat hodinu takovým způsobem, aby zejména pubescenty a adolescenty zaujala natolik, že jí vyhledají opakovaně.

Z hlediska výtvarného projevu právě u dětí v období dospívání dochází ke krizi výtvarného projevu, proto se u jedinců, kteří neoplývají talentem, objevuje silné odmítání výtvarné výchovy. Poslední výzkumy školních předmětů ukazují, že je výtvarná výchova považována za jednu z nejméně důležitých předmětů, jelikož jí děti začínají považovat za nedůležitou, a stejně špatných výsledků dosahuje i na žebříčích oblíbenosti, kde se staví na poslední místa. (Hrabal, Pavelková, 2010)

U dětí v krizových letech je potřeba směřovat výtvarnou činnost k zážitku, který by jim přinesl silnou citovou stopu. Výtvarná činnost se musí orientovat na cíl tvorby nikoliv na výsledné umělecké dílo. Současně je vhodné zařadit terapeutické prvky, které by pracovaly s širokou škálou sociálních dovedností, v tomto směru shledávám velmi nápomocnou oblast artefiletiky⁴.

Po technické stránce je potřeba promyslet i pomůcky pro volnočasové aktivity, které mohou být zapůjčovány od samotného zařízení nebo si je mohou účastníci platit na místě. V případě výtvarných aktivit se jedná o pomůcky v poměrně vysokých částkách, proto se zařízení snaží využívat sponzorských darů⁵. Dále jde o prostor, pro tvorbu musí být přizpůsoben dětem i plánovaným aktivitám. Děti musí mít dostatek prostoru, světla a svého osobního zázemí pro to, aby zůstaly zachovány dispozice vhodné ke spontánnímu projevu.

ZÁVĚR

Přenesou-li se resocializační prvky ven ze školního či ústavního prostředí, nabývají poněkud odlišnou dimenzi, jelikož aktivní účast nemůže být po účastnících vyžadována. Zejména ve volném čase se nejedná o žádnou z forem povinností, ale naopak by mělo jít o přitažlivé aktivity z pohledu dětí, kterým se na základě vlastní vůle chtějí věnovat. V tomto případě se pedagogický personál nemůže schovávat za pravidla a normy instituce, ale naopak musí projevit dostatek vlastní aktivity, aby v dětech onen zájem vyvolal. Hned za tímto uvědoměním stojí druhý důležitý předpoklad, a to, že pokud chce učitel svou aktivitou působit na děti s poruchovým či problémovým chováním, přijde do styku se zcela odlišnými osobnostmi než kdyby se věnoval pouze dětem z intaktní společnosti. U těchto dětí je totiž potřeba počítat s několika proměnnými, které mohou ovlivnit jak průběh činnosti, tak i samotný výsledek. V ideálním případě by se mělo s dětmi s poruchou chování pracovat na rozšiřování dovedností a současně i na rozvoji jejich sebepojetí. V tomto ohledu jsou velmi účinné umělecké disciplíny, například výtvarná činnost má velmi pozitivní výsledky v oblasti formování nevědomých prekonceptů. I výtvarné aktivity musí však stavět na smysluplných

---

⁴ Artefiletiku definoval její zakladatel, Jan Slavík (1997), jako výtvarný obor, který čerpá znalosti s terapeutických disciplín a dalších uměleckých oborů, které do svých hodin zařazuje. Artefiletické hodiny tak nesou prvky dramatické výchovy, hudební nebo nauky tance.

⁵ Subjekty angažované ve financování volného času dětí a mladistvých bychom hledali v buďto v soukromé sféře nebo veřejné, a to na Ministerstvu školství a mládeže, na Ministerstvu kultury (vyhlašuje granty na podporu nekomerčního umění nebo výstav pro děti a mládež), Ministerstvu práce a sociálních věcí (podporuje preventivní programy u rizikové mládeže), Ministerstvu životního prostředí (organizuje programy na podporu péče o životní prostředí a přírodu), v sídlech obcí, měst a krajů (čerpají z veřejného rozpočtu státu).

výchovně-vzdělávacích a terapeutických cílech, protože by jinak těchto příznivých výsledků svévolně nedosáhly.

Použitá literatura

1. HÁJEK, Bedřich, Břetislav HOFBAUER a Jiřina PÁVKOVÁ. Pedagogické ovlivňování volného času: současné trendy. Praha: Portál, 2008. ISBN 978-807-3674-731.
2. HOFBAUER, Břetislav. Děti, mládež a volný čas. Praha: Portál, 2004. ISBN 80-7178-927-5.
3. HRABAL, Vladimír a Isabella PAVELKOVÁ. Jaký jsem učitel. Vyd. 1. Praha: Portál, 2010, 239 s. ISBN 978-80-7367-755-8.
4. SLAVÍK, Jan. Od výrazu k dialogu ve výchově. Artefiletika. Praha: Karolinum, 1997. ISBN 80-7184-437-3.
5. Volný čas a prevence u dětí a mládeže. Vydalo Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy
odbor pro mládež. Praha: 2002, ČIHÁK TISK.
7. Rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání. [online]. Praha: MŠMT, 2013. 142 s. [cit. 2015-09-02]. Dostupné z WWW:<http://www.nuv.cz/file/433_1_1/>.
8. Ministerstvo školství mládeže a tělovýchovy. [online]. Praha: MŠMT, 2015. 142 s. [cit. 2015-09-02]. Dostupné z WWW:<<http://www.msmt.cz/>>
9. Zákon č. 561/2004 Sb., o předškolním, základním, středním, vyšším odborném a jiném vzdělávání (školský zákon), ve znění pozdějších předpisů.

Kontaktní údaje

Mgr. Michaela Matějková
Katedra výtvarné výchovy PdF MU
Poříčí 7
Brno 603 00
Tel: 605 402 952
email: michaelamatejkova19@gmail.com